

ПОЯВА в національній історичній літературі наукових праць, які по-новому висвітлюють способи та форми життєдіяльності українського народу, має важливе значення і для вирішення сучасних духовних, політичних та соціально-економічних проблем українського суспільства. Одним з таких оригінальних та цікавих досліджень і є монографія Олександра Кривошого, що її присвячено статусу жінки у правовому контексті історії українського народу за доби середньовіччя. У книзі простежується перебіг формування на українських землях унікального правового поняття “материзни” та “батьківщини”, їхня трансформація від часів Київської Русі до середини XVII ст.

Важливість та актуальність даної теми зумовлена низкою факторів. По-перше, зростає зацікавленість сучасного суспільства проблемами, пов'язаними з жіночим питанням. Жінки все активніше беруть участь у політичних та громадських процесах суспільного життя. Багато зараз говориться про гендерний характер соціальних стосунків, у яких має забезпечуватися рівновага реалізації чоловічих та жіночих можливостей.

На жаль, під сьогоднішню пору дуже мало хто знає, що ця ідея - рівності чоловічих і жіночих можливостей - для України зовсім не нова. З цього погляду праця є вкрай необхідною, на досвіді історії вона уможливує розкриття суспільно-

го *modus vivendi* жінки минувшини для жінки сучасності, дозволяє зрозуміти її соціопсихологічну ментальність та мотивацію дій.

По-друге, врахування жіночого чинника в історії суспільного розвитку українського народу зближує наукове знання до історичної дійсності, сприяє створенню об'єктивної історії України. Автор підкреслює, що “без присутності жінки в історії годі й сподіватися, що стара Україна розкаже про себе всю правду” (с. 3).

Рецензована тут праця є логічним продовженням попередніх досліджень Олександра Кривошого про становище жінки в давніх слов'янських суспільствах, зокрема в українському.

Аналізуючи широкий масив документальної та історіографічної літератури, автор порівнює правове становище жінки в країнах Західної та Центральної Європи, виокремлює основні причини її дискримінації за часів середньовіччя, коли на цих теренах, як зазначає автор, “і мови не було про урівнення прав чоловіка і жінки” (с. 8). У праці виділяються основні відмінності соціального статусу жінки на території сучасної України.

Заслугує позитивної оцінки структурна побудова монографії. Вона складається з трьох основних розділів: науково-теоретичної частини, джерельно-документальної бази та словника термінів і маложиваних слів.

У передмові автор окреслює ак-

туальність проблеми, визначає основні завдання наукового пошуку, науково-дослідні методи. За доречне вважаємо обґрунтування автором поняття культури, як рівня цивілізації та способу світобачення, що його зумовлювала сама суть середньовічного життя із його специфічним соціальним устроєм, традиціями та релігією. Але, на наш погляд, доцільно було б дати і трактування поняття “правова культура” (хоча у словнику автор подає тлумачення деяких термінів, характерних для правової культури середньовіччя).

Центральне місце у монографії належить першому - науково-теоретичному - розділові, де автор зосереджується на двох проблемах: правовому становищі жінки у загальноєвропейському контексті та місці жінки у правовій культурі українського народу. Праця містить і цікаву документальну інформацію, з якої читач може увіч переконатися у викладених автором висновках, відчути хоча б почасти атмосферу середньовічної Європи та витворити своє уявлення про середньовічне право та місце, приділене у ньому жінці.

Вдале поєднання теоретичних обґрунтувань та фактичних даних дозволило авторові сформулювати основні причини підпорядкованого статусу жінки в Західній Європі. Насамперед, за детермінант дискримінації дослідник вважає релігійно-догматичну ментальність середньовічної людини. Такі особли-

вості католицизму, як централізація, усталена система ієрархії та догматів про чистоту духовну і тілесну, мали своє відображення у суспільних відносинах, де панував патерналізм і все спадкування здійснювалося по чоловічій лінії, а жінка залишалася фактично безправною.

Проте, задля справедливості, потрібно зазначити, що і тоді були свої винятки. Історія засвідчує, що за доби середньовіччя у Західній Європі було чимало яскравих жіночих особистостей, котрі тримали у своїх руках державну владу, вирішували долю країн, вели за собою цілі армії та були активними учасницями важливих подій (Елеонора Акітанська, Алеїда ван Генегуен, Маргарита Фландрська (Чорна), Жанна д'Арк та ін.). Автор припускає подібні винятки, але визначає їх як окремі прояви поблажливості чоловіків щодо жінок: "жінки мали певну владу над чоловіком, однак цю владу їм поблажливо дали самі ж чоловіки", з чим, однак, важко погодитися.

Цікавою та новаторською є позиція дослідника у розв'язанні питання про різницю у становищі жінки країн середньовічної Європи та України-Руси. Виправданим, на наш погляд, є те, що автор пов'язує цю особливість із формуванням на українських землях своєрідного симбіозу християнства та язичництва, із взаємодією за таких умовин гуманістичних основ людського життя та поважного ставлення до окремої людини, що не могло не позначитися на соціальному статусі жінки. Поряд із запровадженням та

зміцненням православ'я у Київській Русі попередня звичаєво-язичницька культура не втратила своїх позицій, а органічно була поєднана із християнством та глибоко закорінилася у суспільну свідомість, де жінка користалася практично рівними правами з чоловіком. Це те, що стосується і питання самоусвідомлення жінки в суспільстві.

Позитивною рисою праці О. Кривошия є також науково-аналітичний підхід до розгляду правової спадщини. Автор провадить дослідження у трьох вимірах:

* жінка у карному законодавстві та судочинстві;

* право успадкування за жінкою земельного та речового майна;

* жінка у сфері шлюбно-сімейних відносин. Такий ракурс дослідження має ряд переваг: є можливість порівняти за законодавчою базою соціальне становище жінок - представниць різних культур та станів, простежити певні закономірності та особливості формування різного ставлення до жінки у країнах Західної та Східної Європи і навіть в межах однієї держави.

Особливої уваги заслуговує авторський коментар щодо шлюбно-сімейних норм у середньовічній Європі. Розкриваючи вплив релігійно-ортодоксальних етичних норм католицизму на сімейне життя, автор обгрунтовано виділяє декілька негативних наслідків у шлюбно-сімейних відносинах країн Західної Європи (повна регламентація сімейного життя церквою, заборона розлучень та збільшення позашлюбних стосунків, падіння престижу жінки у аристократичних колах тощо).

Досліджуючи шлюбно-сімейні норми Київської Русі та Великого князівства Литовського, автор доходить іншої думки. Зокрема, наголошується, що до середини XVII ст. церковний шлюб був не обов'язковим і закріплювався за бажанням, жінка мала право ініціативи при розлученні, за нею зберігалася її майно, зокрема, "материзна" тощо. До речі, поняття "материзна", тобто, власність, яка передавалася з роду в рід по материнській лінії, було властиве тільки українцям. Дослідникові вдалося врахувати майже всі аспекти суспільного життя та відтворити повноцінну картину суспільно-правового становища середньовічної жінки; дати порівняльну характеристику особливостей жіночого питання в різних регіонах Європи, простежити позитивні та негативні

тенденції в цьому плані. Характеризуючи пригнічене становище жінки середньовічної Європи, автор зазначає, що були й певні позитивні зрушення, зокрема, коли йшлося про лицарську ідею "служіння дамі", коли в деяких випадках жінка-вдова мала можливість отримати маєткове майно, ті права, які мали представниці вищих верств населення, зокрема, в освіті, про існування в польському праві шлюбного дарунку ("вивідного") тощо.

Не поминув увагою автор і питання соціальної стратифікації та її впливу на становище жінок - представниць різних верств населення. Автор відзначає, що поняття рівності було характерне не тільки для маєтних жінок, але й для простолюдинок, хоча, звісно, право материзни у шляхтянок було безпосередньо пов'язане із земельною власністю, яка правила за основу устрою тогочасної України.

На наш погляд, було б доцільно також дати характеристику правового статусу жінки у Московській державі та порівняти її становище з українкою. Хоча в деяких місцях автор згадує московське законодавство, але здебільшого у абстрактній формі. Для цілісного розуміння правового статусу жінки в Європі необхідно дослідити і правову культуру Московської держави.

На більшу увагу заслуговує і питання про становище жінки за доби Відродження та Реформації. Зміни у світобаченні та розумінні людиною себе в природі, поширення гуманістичних ідей та перехід до світського суспільного життя мали свій вплив на формування нового ставлення до жінки у Європі.

Звісно ж, що висловлені тут зауваги не применшують наукової вартості праці. Адже вона, здійснена на високому науково-теоретичному рівні, запроваджує до наукового обігу нові відомості з історії України, по-новому осмислює становище жінки в Україні.

Можна, і то без перебільшення, стверджувати, що монографія Олександра Кривошия "Материзна. Жінка в правовій культурі українського народу" є оригінальне та необхідне дослідження і дотепер актуальної проблеми нашого суспільного життя.

Ольга Лабур,

кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри історії Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"

О. П. Кривоший

МАТЕРИЗНА

Жінка в правовій культурі українського народу

